

Uz Hambruchove bilješke na kraju zbirke i pogovor Barbare Scheer nalazi se literatura s djelima i studijama o tom kraju, a razvrstavanje tipova prema Aarneu i Thompsonu uradio je Kurt Ranke.

Snežana Zorić

K. Arājs, A. Medne, Latviešu pasaku tipu rādītājs (= Ukazatel' tipov latyšskih narodnyh skazok = The Types of the Latvian Folktales), Latvias PSR Zinātņu akadēmija, izd. »Zinātne« Rīga, 1977, 528 str.

Kao podloga za ovaj katalog latvijskih narodnih pripovijedaka posuzio je dijelom tiskani a dijelom rukopisni katalog A. Medne, što ga je K. Arājs ponovno redigirao, dopunio novom građom i razvrstao prema Aarne-Thompsonovu katalogu iz 1961.

U ovaj katalog uvrštena je građa temeljne objavljene zbirke latvijskih narodnih pripovijedaka u redakciji P. Šmita i građa rukopisnog fonda Folklornog odjeljenja Instituta za jezik i književnost Latvijske SSR, gdje je arhivirano 67.365 pripovijedaka i šaljivih priča.

Pripovijetke su razvrstane po Aarne-Thompsonu s formulacijama sižeâ prilagođenima latvijskoj građi. Sižeâ koji se od Aarne-Thompsonovih tipova razlikuju, ili ih ondje nema, vidljivo su obilježeni.

Katalog sadrži, uz osnovni latvijski tekst, potpune prijevode predgovora i opisâ pripovjedačkih tipova (bez nabiranja varijanata) na ruskom i engleskom jeziku, pa je prema tome veoma dobro opremljen za međunarodnu uporabu.

Maja-Bošković Stulli

Gerhard Schweizer, Bauernroman und Faschismus. Zur Ideologiekritik einer literarischen Gattung. Tübinger Vereinigung für Volkskunde. E. V. Schloss, Tübingen 1976, 42. Band, 337 str.

Izvršna studija Gerharda Schweizera koja je, kako se u naslovu određuje, ideologijska kritika književnog žanra seoskog romana, pokazuje veoma uvjerljivo, anakizama djela Wilhelma von Polenza, Knuta Hamsuna, Karla Heinricha Waggerla i Konrada Bestea, proces nastajanja i transformiranja književne hrane s masovnom čitateljskom publikom u duhovnu municiju koju je fašizam upotrijebio kao propagandno sredstvo i uporište nacionalsocijalističke ideologije.

Značajno je i posve opravdano, s obzirom na pozicije s kojih polazi Gerhard Schweizer, da se u izboru spomenutih autora ne dovode u pitanje razlike u eventualnoj književnoj vrijednosti njihovih djela. Primjedba se odnosi na književno djelo Knuta Hamsuna koje može u nekih čitatelja izazvati i zabunu kad je u pitanju ideologijska kritika jer je autor za »književno vrijedno« svoje djelo postao dobitnik Nobelove nagrade. Hamsun je pružio podršku fašizmu što je, sve do danas, izazivalo pokušaje da se djelo odvoji od autorove životne greške. Upravo na primjeru djela i životnog puta Knuta Hamsuna pokazuje se kako realizacija određene književne vizije, koja nikada nije samo književna, nego i duboko društvena, ideološka, povijesna, dovodi njena autora logičnom crtom do idejne podrške fašizma. Zasluga studije **Bauernroman und Faschismus** upravo leži u analizi dublje logike životnih, povijesnih manifestacija s kraja 19. stoljeća i dvadesetih godina 20. stoljeća. Iako su u pitanju autori čija su nam djela, osim Hamsunova, nepoznata, vrijednost je studije da sve ono što obuhvaća čini ne samo vrijednim pažnje čitanja nego i prevođenja. Prijevod bi široj kulturnoj javnosti pokazao posljedice koje izrastaju iz opozicije gradske civilizacije i ideologije seoskog života. Dakako, u

pitanju je proces u kojemu je rastući kapitalizam svojom krajnošću zaplašio srednje građanske, odnosno malograđanske slojeve do te mjere da je seoski roman došao do krajnih konsekvencija pa se sve što je »seosko« izjednačavalo s »njemačkim«, dok je nemir civilizacije velikoga grada smatran »nenjemačkim«, »protu njemačkim«. Bijeg u idealiziranu seosku »prirodnu« sredinu pred naglim rastom kapitalizma našao je masovnu čitateljsku gladnu publiku.

Autori seoskih romana stavljaju se u službu spašavanja onih vrijednosti seoskog života i »izvorne« prirode koje su izgubile ekonomsku podlogu u sadašnjosti. Značajno je da pisci seoskih romana u bijegu pred socijalnom istinom grada bježe i bježeći opravdavaju to — obranom ugroženih vrijednosti; pokušaj književnog i ideološkog spašavanja nečega što visi u zrakopraznom prostoru završit će u suprotnosti s vlastitim početnim obrambenim stavom, dovest će, naime, svoje sljedbenike do agresivne i razorne nacionalsocijalističke ideologije. K. Hamsun, na primjer, postavlja književni lik u »primarnu« divljinu prirode gdje će postati gospodar posjeda što ga je »vlastitim rukama« iščupao, jedan djelić zemlje iz beskrajne nadmoći prirode nad čovjekom. I dok lica seoskih romana pokušavaju naći spas u prirodi, u divljini, dotle u gradu nastaju uvjeti za kasnije divljanje fašizma. »Priroda« nije polazna točka u nove perspektive i mogućnosti nego je postala — alternativa u društvenom previranju, posljednje utočište »slobode«.

»Am Ende hat der zweifelhaft tröstliche Glaube zu stehen, dass die 'Natur' alle Probleme für den Menschen schon gelöst habe, auch wenn sie selbst rätselhaft bleibt und ihren Sinn nicht preisgibt.« (str. 231)

»Priroda« ostaje neprozirna i tajnovita, i riječ »mistična« ne pojavljuje se bez razloga; cjelovitost čovjeka i prirode predstavljena je u seoskim romanima kao — nepro-

zirna. Metaforika »magle« koja sve obavlja postaje tako i ideologijski objašnjiva. Gerhard Schweizer u studiji pruža obilje izvršnih analiza književnih svojstava seoskih romana kojih se ideologijska dimenzija razotkriva izuzetnom sposobnošću ovog znanstvenika. U najužoj vezi s čestom simbolikom »magle« i nejasnosti kontura, neprobojnosti, treba u ovom slučaju podsjetiti na Hitlerov plan akcije koji je nosio oznaku »Nacht und Nebel«, akcije u kojoj je tisuće ljudskih života nestalo u noći na takav način da se za mnoge nikako nije moglo utvrditi u kojem su pravcu nestali i gdje su izgubili živote.

Metaforici magle u seoskom romanu odgovarala je na političkom planu, u masovnim razmjerima također, magla i »mističnost« s posve sračunatom funkcijom.

U seoskom romanu rad je prikazan kao »žrtva« za nešto uvišeniye od samog čovjeka, za »posjed, imanje«, rad za »zemlju«. Kako je bio potreban neznatan korak da nacionalsocijalizam u tome očita devizu rada za »domovinu«, »državu«, zaključuje na brojnim primjerima Gerhard Schweizer:

»Aus dem Einsatz für den 'Hof' wird der Einsatz für den 'Staat'. Was in der Nobelpreisrede auf Hamsuns 'Segen der Erde' vom Standpunkt der bürgerlich-konservativen Rezeption angeklungen hatte, nämlich die Arbeit als 'Opfer' für das Vaterland anzusehen, braucht in der NS-Auffassung nur um einige Nuancen deutlicher zu werden, um den totalen Missbrauch zu enthüllen: der arbeitende Mensch soll zum völlig manipulierbaren Objekt werden.« (str. 129)

Ako se rad prikaže kao »žrtva« za nešto uzvišeniye, tada materijalna nagrada, zarada, postaje sporedna, pa tako nacionalsocijalistička propaganda u književnom žanru dobiva uporište za svoje antimaterijalističko socijalno uređenje za održavanje što je moguće više statičkog društva. Dolazi do poništenja materijalne sfere postojanja, kako to

određuje u svojoj kritici NS-ideologije Herbert Marcuse. U seoskom romanu odbacuje se »zemaljska sreća« zbog »idealnijih« vrijednosti. Vizija seoskog rada na njivi prikazuje se kao neka vrsta bogoslužnja, pa se čitateljstvo suočava s poznatom slikom: ispred zalazećeg sunca seljak kleči na njivi pozdravljajući skrušenom molitvom »velebne« sunčane zrake!

Pojedinac je sporedan, u prvom je planu sve ono što je nadmoćno — sunce, mrak, magla, neukrotiva priroda, idealne vrijednosti i mistika.

Autor potkrepljuje analizu mišljenjem Rolanda Barthesa, koje je izneseno u knjizi **Mitovi svakidašnjice**, iako možda nije pretjerano reći da Schweizerove analize služe kao primjeri, izvrsni primjeri Barthesova razmatranja o dehistorizaciji pojava i ljudi i ljudske djelatnosti, o težnji da se one liše historijske pozadine i porijekla, kako bi se pokazale kao »prirodne« i trajno i neizmjenljivo postojeće. Unutar takva »prirodnog« uređenja čovjeku je dopušteno da pati, ali ne i da mijenja svijet.

Seoski roman prikazuje selo kao idealnu tvrdavu koja bi trebala odoljeti historijskom kretanju, a ponikao je u prvoj fazi industrijalizacije.

Posebno je vrijedno pažnje završno, četvrto poglavlje **Ideologija i književno djelo**, odnos fikcije i socijalne realnosti, premda je u izuzetno vrijednoj studiji G. Schweizera teško izdvojiti dio iz značajne cjeline u kojoj je prikazan složeni odnos između pojave seoskog romana, njegova masovnog malograđanskog čitateljstva, i širih povijesnih okvira nacionalsocijalističke ideologije i fašizma. Prijevod ove studije popunio bi u nas ne malu prazninu u specifičnom pristupu jednom književnom žanru.

Divna Zečević

Lutz Röhrich, Der Witz, Figuren, Formen, Funktionen, Metzler, Stuttgart 1977, 343 str. + 52 table.

»Dva prijatelja naruče u restoranu ribu. Halapljivi brzo uzme veći i bolji komad. Onaj drugi, koji je ostao prikraćen, ozlojađeno prigovori zbog nepristojnosti. 'Dobro, kaže prvi, a što bi ti učinio da si bio na mom mjestu?' 'Uzeo bih, naravno, manji komad.' 'Što se onda buniš, pa dobio si ga'. (str. 115).

Motiv toga vica može se pratiti u prošlosti sve do petog stoljeća prije naše ere. Uostalom, smatra autor, svi su vicevi već izmišljeni. Nema novih viceva; samo se stari vicevi iznova pripovijedaju. Mogli bismo tu misao donekle korigirati: svi su motivi već izmišljeni i oni sele iz jednoga usmenoknjiževnoga žanra u drugi. Vic je, čini se, najotporniji oblik folklornoga stvaralaštva. Dok su usmene priče i u suvremeno doba djelomično uzmakle pred stvaralaštvom koje se posređuje putem medija odnosno tiska, vic upravo uz pomoć medija ili usprkos toj pomoći usmeno cirkulira i funkcionira i dalje. Vic je stoga najživlji oblik suvremenoga folkloru u različitim ljudskim sredinama.

Upravo zbog toga on postaje predmetom interesa folkloristike i etnologije.

Lutz Röhrich najprije istražuje etimologiju, povijest značenja samog pojma vic, definiciju i terminologiju. Zatim promatra vic u okviru znanosti o književnosti, i to zajedno sa srodnim vrstama kao što su anegdota i švank. U okviru književnoznanstvenog razmatranja posebno se osvrće na strukturu i izgradnju vica i na agresije sadržane u vicevima. »Gotovo u svim vicevima izražava se neka agresija koja je usmjerena prema nekome ili nečemu o čemu se možemo smijati. Vic nikoga ne poštuje, ni starost ni bolest, nikakve ideale ni etičke predodžbe, ni moć ili ugled bilo koje moćne osobe. Unutarnja struktura vica počiva upravo na uklanjanju distancā, što možemo označiti kao 'komični konflikt'.« (str. 14)